

J. Anni
W. Reiman.

et...
Tulest läbi käinud.

**Eesti karskuseseltside saatus
aastal 1905.**

Tartus, 1912.

Eesti Karskuseseltside Kesктоimekonna
kirjastus nr. 47.

Eesti Karskuseseltside Aastaraamatute kirjatööde erawäljaanded.

- M. J. Eisen, Hädahtlikud päewad. 17 lhk. 5 kop.
- John B. Gough, kõne: Naesteosa karskusetöös. 18 lhk. 5 kop.
- Fr. Kask, Mesilane karskuse edendaja. 7 lhk. 3 kop.
- Dr. med. H. Koppel, Kas wõib lastele alkoholi anda? 10 lhk. 5 kop.
- Dr. J. Loorberg, Alkoholi mõjust taimede ja loomade kohta. 9 lhk. 3 kop.
- Dr. med. J. Luiga, Alkohol — waimuhaiguste sünnitaja. 14 lhk. 5 kop.
- Liikwa müümine ja joomine maal. 6 lhk. 3 kop.
- H. Pöögelmann, Alkoholismus kui ühiselu paise. 130 lhk. 20 kop.
- Helmi Põld, sünd. Einberg, Laste juurde! 8 lhk. 3 k.
- Dr. med. A. Rammul, Alkohol ja toitmine. 9 lhk. 3 kop.
- Dr. V. Reier, Alkohol — kihwt ka parajal ja wähesel mōedul tarwitatud. 15 lhk. 5 kop.
- W. Reiman, Jookide ja joomise ajaloost. 33 lhk. 10 kop.
- Kitsa purde pääl. 15 lhk. 5 kop.
- Kas maa sool? 15 lhk. 5 kop.
- Tulest läbi käinud. 28 lhk. 5 kop.
- O. Rütli, Alkohol ja õiguseline elu. 14 lhk. 5 kop.
- Dr. S. Talwik, Alkohol. 25 lhk. 5 kop.
- Kroonu wiina-monopol Wenemaal. 24 lhk. 5 k.
- Tellimised tulewad saata Tartu, Tiigi uul. nr. 74.

Tulest läbi käinud 196074

on wiimsel kahel aastal meie karstufeltsid. Mitmed kaotasivad tules oma elu; teised jaiwad kardetawaid tulehaawu; ilma weata ei pääsnud keegi läbi. Seltside aruannete ja kirjelduste najal katsume juurt tulekahju filmade ette kujutada.

Kui oktobri-kuus 1905 meil, nagu mujalgi laias riigis, „walitjuseta aeg“ algas, kus walitjuse wõim ajutiselt täiesti näis kustunud olewat ja igamees tegi, mis ta tahtis, ehk tegemata jättis, mis ta hääks arwas, kisti pea ka karstufeltsid üleüldisesse woolusse. Et paiguti linnades ja alewikkudes nagu Bärnus, Walgas, Jõhwis ja pea igalpool lausjal maal karstufeltsid need ainjamad oliwad, kel omad lähedamad ruumid, siis hakati neid — kas tahes ehk tahtmata — rahwakoosolekuteks tarwitama, kus mitte ainult monopolipoodide kahjust ja kõrtside kinnipanemisest ei kõnel- dud, waid politikaliste päewaküsimuste üle aru peeti ja jeniste wõimumeeste kohta küllalt terawaid sõnu tarwitati.

Lühikese „walitjuseta“ ajajärgu kannul käis kange sõjaseaduse ja wäljakohtute ajajärk. Pea jäi karistuse- jalkade juhtide film karstufeltside majade pääle pea- tama, sest et neid agarasti sinna poole juhiti. Karstufe-

x 1905, 1906.

seltside wastased armastavad paraja aja olemat, et neist wastikuteest asutustest kerge waewaga lahti saada. Üks esimestest karistusejalkade tegudest Gestimaal tabas Rose seltsi „Aadeti“. Seltsi üürikorter põletati maha ja seltsi liikum warandus sai tuleroaks. Mujal ei olnud juhid mitte nii ägedad. Nad paniwad seltsimajade ukseid pitseri alla ehk oliwad weel praktikalikumad: nad seadsiwad soldatid seltsimajadesse elama. See täitis otstarbet ja ei maksnud midagi. Nii sündis Walgas, Pärnus ja Nisjäs. Igalpool aga tarretas seltside elu täielikult. Koosolekuteks, isegi eestseisuse koosolekuteks ei antud enam luba. Seltside tegewaid liikmeid anti paiguti sõjakohtu kätte. Teised liikmeid oliwad kui ära küpsnud ega julgenud oimugi liigutada. Talurahwa-kommissarid tuliwad ja nõudsiwad aasta algul seaduslikka aruandeid. Seltsid kofku ei tohtinud astuda. Pääkoosolekuid aruannete finnitamiseks pidada ei jaanud, uusi eestseisujäi walida ei wõinud. Mitmed seltsid pidiwad sel kombel waitfelt surma juikuma. Nõikides on raskest hoobid ja werised haawad praegu alles tuntawad. Meid on ehk aastakümneid tagasi wijatud.

Nõige raskemad löögid langefiwad „Walguje“ pihta Pärnus ja „Nate“ pihta Kõjel, nii raskest, et kumbgi neist weel nii kaugele toibunud ei ole, et oma õnnetuse üle vähemalt kaebadagi. „Walgujele“ heideti ette, et tema ruumides mäsulisi koosolekuid peetud. Kui sõjaseadus Walga poolt Pärnu hakkas mõjuma, wõeti „Walguje“ seltsimaja ära, muudeti kasarmuks ja anti alles tüki aja pärast tagasi. Aga wastuwõtjat enam ei olnudgi, sest wahel pääl oli selts täiesti finni pandud ja lõpetatud. Õnneks ei ole karta, et jõuka seltsi warandus, mida 1904 a. 24,000 rubla pääle hinnati, sellest 17,000 rubla wõlga, täielikult karstufuse kaotji läheb. Sest praegu on „Pärnu Karstufuse Selts“ finni-

tatud, kes wististi endise seltsi pärandajaks saab ja tema katkestanud töö edasi ajajaks.

Kõse seltsi kahju üle puuduwad pikemad teated. „Mata“ asemik J. Ernejaks hindas Tallinna kongressil seltsi waranduselise kahju 2000 rubla pääle. (Wõrdle Aastaraamatu lhf. 35!)

„Walguse“ jarnafelt jurmaund magas kaua agar Jõhwi selts „Kiir“. Et seltsil enam eestseisust ega asjaajajaid ei ole, kirjeldas minu palwe pääle üks endine liige seltsi saatust järgmiselt:

„Seltsil oma maja ei olnud ja asus sellepärast hra Klettenbergi majas üüri-korteris. 1903. aastal üüris karstuse-kuratorium seltsil tarwitada olewad ruumid endale teemaja jaoks. Karstuse-seltsile anti kuratoriumi poolt esiteks ilma kitsendusteta luba teemaja ruumides koosolekuid pidada ja ka piduõhtuid toime panna. Hiljemini kitsendati aga ruumide tarwitamise õigust ja nõuti, et koosolekute ja piduõhtute jaoks igakord kohalise karstuse-kuratoriumi jaokskonna järelewaatajalt — Jõhwi mõisa omanikult parun Girard de Sorfantonilt, luba peab paluma. Piduõhtute eeskawa ei leidnud mitte igakord paruni poolt rahulolemist ja mõnigi näitemäng pidi ettekandmata jääma, sest et ta kahjulik leiti olewat.

Sellepääle waatamata töötas „Kiir“ kaunis elawalt. Seltsil oli umbes 70—80 liiget, omad muusikafoori-riistad ja muusikafoor. Kuratoriumi käes olewas teemaja ruumides oli seltsil juba mõni aasta enne seda rahwa-raamatukogu, lugemisetuba ja näitelawa, ja ruumide kuratoriumi kätte minemise läbi ei tulnud selles mingisugust muutust. — Et alewis koosolekute jaoks teisi jündsaid ruumisid ei olnud, pidas ka Jõhwi Põllumeeste Selts nendesjamades ruumides oma harilikka koosolekuid, selleks igakord muidugi kuratoriumilt

luba küsides ja karstufeseltsi eestseisujega läbi rääkides, kes kõige oma warandusega nendes ruumides asus. Suurem jagu karstufeseltsi liikmetest olivad ka ühtlasi põllumeesteltsi liikmed.

1905. aasta novembri-kuu algusel pidas põllumeesteltis koosolekut. Koosolek otsustas Jõhwi alewis meetingit ära pidada ja walis riie- ehk kuuliikmelise kommisjoni, kes eeltööd ära teeks ja meetingi ärapidamise aja ja koha üle ümberkaudsele rahwale teada annaks. Selle kommisjoni liikmeteks waliti ka herrad Klettenberg ja Urbanik, kes karstufeseltsi eestseisuse liikmed olivad. —

Meetingi päewaks määrati 4. jõulukuu päew ja muretseti Jõhwi alewi Tuletõrjajate Seltsi majasse ja maja ümber olewasse aeda meetingi ärapidamise luba.

4. jõulukuu päew oli pühapäew ja sel päewal pidi Jõhwi kirikus leerilaste armulauale wõtmine olema. Juba jellepäraist pidi 4. detsembril Jõhwi alewisse juure rahwahulga kokkutulemist oodatama. Nüüd juhtus kõikidele ootamata lugu. Pühapäewa hommikul leidwad kirikumees ja wöörmündrid, et kiriku ust jugugi hõlpsasti lahti ei saa. Wõti ei läinud luku-auku ja kui ta wiimaks sinna mahtus, ei olnud temaga võimalik ust lukust awada, sest et takistused ees olivad ja wõtne tööd takistasiwad. Asi jünmitas suurt ärewust. Ja kuigi hoolsamal kiriku ukse luku järelewaatamisel selgus, et luku-auku ainult mõned tinatükikesed pandud olivad ja et neid kaunis kerge waewaga ja lühikesel ajaga ära wõtta wõiks ja seega ka kiriku ukse awamist võimalikuks teha, — õpetaja Christoph ei arwanud võimalikuks sel päewal jumalateenistust pidada, waid jeletas, et rahutuigi karta olla.

Kirikuteenistus jäi pidamata. Suurem osa rahwast jõitjivad koju, kuid paljudgi läksiwad meetingile.

Meeting oli samajugune, nagu nad harilikult sel ajal kõik olivad. Korratuji ega rahurikkumisi sel päeval ette ei tulnud. Wiina- ja õllekauplused olivad aleviis finni ja rahwas jellepärast kaine.

Rats wõi kolm päewa hiljem oli Jõhwi wallamaja juures Puru külas, mis aleviist kolm wersta eemal Tartu maantee ääres on, walla elanikkude üleüldine koosolek, kus uued wallametnikud üleüldise walimise õiguse põhjal waliti. Et wallamaja ruumid koosolijatele wäikjed olivad, peeti koosolekut wallamaja juures olewas wallatooli klassiis.

Koosolekut juhatas Piirsalu walla liige — endine Lohujuu wallafirjutaja Tamm. Tema ettepanekul tehti pärast walimisi rongikäik Jõhwi aleviisse selle otstarbega, et aleviis kroonu wiinapoodi ja õllekauplust finni panna.

Selle rongikäigu wiljana ilmusgi „J õ h w i l õ h k u m i n e“.

Waimustusest joowastanud rahwahulk — kus juurem osa mõisamoonamehi ja teiji maata inimesi oli — ei suutnud enam piiri pidada. Juba wallamajas lõhuti teisripildid ja kohtukull ära. Aleviis pandi wiina- ja õllepoed finni, wõeti jildid nendelt maha. Ministeriumi-koolimajas lõhuti pühad kujud, aptegi silt — riigikull — wõeti maha. Rahukohtunikule, õpetajale ja mõnele teisele ametnikule kuulutati, et nad ametiist lahti on lastud, kuni waimustuse hoog wiimaks kätte jõudwa õõpimedusega waibuma löi ja woolule tõte tekkines. Gaarwamisi ega kallaletungimisi sel õhtul ette ei tulnud.

Seniajani olivad walitsuse asemikud ainult päältwaatajad. Mõni päew hiljem jõudis sõjawäe jalk Jõhwi aleviisse ja algas oma tööd. Meetingi kokkutsumise komisjoni liikmed wõeti kõigepäält finni.

Seljal ajal wõl lõhuti mõlemil pool Jõhwi alevit, mõni werst aleviist eemal, raudteed. Mõlemates koh-

tades jooksivad weorongid rööbastest välja eemale tee äärde küljeli.

Sõjaseaduse maksmapanemiseega algasivad finniwõtmiised, peksmiised ja mahalaskmiised.

Karstusejelti eestseisuse liikmed — esimees Urbanif ja laekahoidja abi Riimaf — jaadeti kolmeks aastaks Wologda kubermangu; laekahoidjat Alletenbergi peeti umbes aasta wangis, et aga tema kohta mingisugust süüdistuse materjali ei leitud, lasti ta wiimaks wabaks, jäeti aga ajutiseks politsei walwuse alla.

Kõik, keda karistusejalkade nuhtlus Jõhwi a lewi rahutuse pärast tabas, oliwad süüta ja ei olnud ei poliitiliselt ega majanduslikelt kardetawad. Et nad mitte midagi teinud ei olnud, siis ei teadnud nad ka ennaft hoida. Need, kes liikumise eesotsjas seisivad, jõudsiwad kõik „hää õnnega“ wäljamaale.

Nende hulgast tähtsamate kohta tehti tagajelja surmatõus ja nende finniwõtmiise eest oli wäljapandud kuulutus-tes 10.000 r. lubatud. „Kiire“ esimehe abi M. Käbin oli juba nowembri-kuus 1905 a. endisest ametist lahkunud ja Marwa elama asunud. Seltsi eestseisuse liikmetest jäi jeeaga ainult kirjatoimetaja ja tema abi jeltsi tegemise piirkonda. Walju sõjaseaduse pigistusel ei läinud nendel 1906. aasta algul korda jeltsiliiikmete üleüldiseks koosolekuks luba saada ja nõnda jäiwad eestseisuse liikmed 1906. aasta pääle walimata. 1906. aasta juwel lahtus ka kirjatoimetaja Kõrb Jõhwiist. Seltsiliiikmete palwed koosoleku luba jaamise pärast on tänini kõik järeldusteta jäetud. Koosoleku wastu on kohalik maakonna walitus- ja temal on kerge jeltsi sõjaseaduse ajal jäädawalt finni panna, mida aga weel ametlikult süündinud ei ole, olgugi, et jeltsil eestseisust ka 1907. aastal ei ole ja et ta tegemus jellega täiesti seisus on.“

Wijamalt jõudis raskeid wapustusi ära kanda „Kindlus“ Riisfis. Ka jäält on meil täielikumad jõnunid käepärast.

„Ehk „Kindlus“ ennaft politika-woolust küll täiesti eemal hoidis, leidus ometi inimesi, kes paraja aja arwasiwad tulnud olema jeltfi kahtlustada ja finni panna tahta.

1905. a. lõpu poole peeti kihelkonna rahwa poolt jeltfi jaalis paar koosolekut ära, kus kihelkonna sje-mised asjad kõne alla tuliwad.

Esimesel koosolekul peeti nõu kihelkonna-kooli asutada ja waliti 10-liikmeline toimefond, kes esialgu wallawalitjusestega ja mõisajomannikudega koolimaja ehitamise üle pidi läbi rääkima.

Baari nädala pärast oli jääsamas teine koosolek, kus mitmed muud kihelkonna omawalitjusesse puutuwad küsimused harutusele wõeti, nii kui uue jurnuaia platši asi, õpetaja maksud jne. Et mitmed asjad rahwa seas juba ammuagi tõstis nurinat sünnitajiwad, siis waliti koosolijate seast 12-ne liikmeline jaatkond, kes harutujel olemate asjade üle õpetajaga pidi läbi rääkima ja aru pärima ning jellest järgmisele koosolekule teada andma. Koosoleku lõpu poole nõudsiwad koosolijad rahwajaadikute Tartu kongressi otsuste ettelugemist ja jeletamist. Et need otsused ka ajalehtedes juba ilmu- nud oliwad, siis täitis koosoleku juhataja „Kindluse“ esimees Kampj seda joowi ning jeletas mõlemate era- fondade — eduerakonna, kui ka aula koosoleku pro- grammid punkt-punktilt läbi, kuid ilma, et mingisuguseid otsusi oleks tehtud. Nii lõppes koosolek ilma mingi- suguste mäsJuliste mõtete awaldamijeta. Järgmise päewa hommikul käis jaatkond õpetaja juures ja pani jellele koosoleku nõuded ja arupärimised ette.

Sääl tuli mõndagi awalikuks, mis foguduse silma eest siamaale warjul seisis.

Suus tuli aga sõjaseadus oma koledustega ja endistel wõimumeestel oli jällegi woli käes oma tahtmist maksma panna.

Raks jeltsi liiget, majapidaja J. Reinhardt ja J. Lindemann, wõeti Tallinnas Volta wabriku koosolekult 11. detsembril finni ning pandi wangi.

Madruste ekipajh, mis Keila alewis seisis, tegi alataja, enamasti öösiiti, wäljaõitufid ja wõttis inimesi finni, keda kuidagi jüüdistada wõidi. Kinniwõetutel enam pääsmist ei olnud. Ilma pikema ülekuulamiseta tehti otsus ära: jurma ehk pekja. Keegi ei wõinud oma elu eest enam julge olla, päälegi see, kes kuidagi awaliku tegelajena oli üles astunud. Teated naabri-fihelfondadest mahalaskmiste üle mõjufiwad weel oma jagu. Seltsi esimees Kampf ja kasjahoidja M. Lai kui tähtsamad jeltsi tegelased, lahkusiwad kodumaalt ja rändasiwad wälja — Kanadasse.

4. jaanuaril anti sõjawäe poolt jeltfile teada, et madrujed paari päewa pärast jeltfimajasje korteri tulewad.

See oli kohutaw teade.

Silmapiilk wiidi jeltfimajaft inventar erainimeste juurde.

7. jaanuaril tuliwad 9 madruft, 2 ohwitseri ja üks Läänemaa mõisnik, kui wahelträäkija, majasje elama.

Ohwitseri käsu pääle pidi kõik jeltsi inventar jälle tagasi toodama, mida ka osalt täideti.

Warsti lagunes jutt rahwa seas laiali, et jeltfi eestseijus pidada minemaaastaste meetingite pidamise pärast wastutusele wõetama, kuna jeltfimaja maha jaada põletatud. Sellele jutule andis weel üks palwefiri tõenägu, millega fihelfonna rahwa käest allkirju koguti ja milles paluti jeltfimaja mitte maha põletada, waid fihelfonna-koolimajaks määrata, sest ainult nimetatud otstarbeks jäetawat maja põletamata.

Tähendatud palwefirjale kirjutasivad, ihegi mõista, paljud alla, kuid palwefirja kirjutaja herra leidis tarwiliku olewat, palwefirja süü pisut muuta ja selle pärast rändas warsti uus palwefiri mitmes eksemplaris mööda kihelkonda ümber, milles seltsi ärakaotamine weel juurde oli lisatud, sest selts ei jõuda oma otstarbet täita ja mõjuda oma pidude läbi kihelkonna noorrahwa pääle kahjulikult.

Sellega arwas see herra seltsile jurmahoopi anda wõiwat.

Kuid rahwas otjustas teisiti. Terwest kihelkonnast saadi palwefirjale kõigest kolm allkirja!

See oli hoop iseeneje pihta.

Selle pääle kadusiwad ka seltsimaja põletamise jutud.

Madruste ekipašh jäi seltsimajasse kuni 15. märtsini. Wäljaminees pitsjeriti maja kinni, kuni umbes nädala pärast 15 jalawäe soldatit sinna korteri asusiwad. Kui ka need paari nädala pärast wälja läksiwad, sai wallawalitsus käju maja jällegi pitsjeri alla panna.

14. mail pidas selts Riisipere wallamajas pääfoosolekut, kus wallawalitsus seltsile teada andis, et seltsi palwe pääle on kindral-kuberneri poolt politsei läbi wallawalitsusele käsk tulnud, seltsimaja pitsjeri alt wabastada ja seltsile tagasi anda.

Seda teadet rõõmuga terwitades wolitas foosolek pääle eestseisuse liikmete weel kolm lihtliiget maja wastu wõtma ja selles tehtud kahju ära määrama.

18. mail oli maja wastuwõtmine.

Maja, mis alles möödaläinud juwel wooderdati, tapetsjeriti ja wärwiti, oli nii ära lõhutud ja niiskusest rikunud, et raske oli selles logardis endist kena maja ära tunda.

Seinad oliwad hallitusega kaetud, tapetid tüfati maha kistud ja lõhki rebitud, aknad juuremalt jaolt puruks pekstud.

Kõige jelle üle kirjutas vastuvõtja komisjoni protokoll, mille ka walla talitaja alla kirjutas.

Varsti jaotis selts Balti kindral-kubernerile palwekirja, et maja ning inventari rikkumise ja lõhkumise eest kahju tajutaks, kui ka 4 kuu 10 päewa eest üüri, kõi kokku 1205 rubla 80 kopikat.

Mõni nädal hiljem tuli kubermangu-walitsuse iseäraliste asjade ametnik kreisiülema noorema abilisega seltsile tehtud kahju waatama ja asja protokoll wõtma. Kõik leiti nii olema, nagu selts palwekirja üles oli tähendanud.

24. juulil käis kubermangu-walitsuse ehituse-jaoskonna noorem arhitekt weel oma korda maja waatamas, mõdtmas ja akti kirjutamaks. Kuid muud järeldusi pole seltsi palwel jiiamaani olnud.

5. weebruaril j. a. jaotis selts Balti kindral-kubernerile jellesamas asjas uue palwekirja.

Selts loodab kindlasti kahjutasu jaama, jeda enam, et seltsi millesgi ei jüüdistatud — mitte ülegi ei kuulatud.

Kõik hirmujutud maja põletamisest ja sõjakohustust oliwad jihilikult rahwa jekka kantud, et sel teel seltsi jundida wabatahtlikult oma tegewust lõpetama, mida ka üsna awalikult teatud ringkonna poolt soowitati.

Braegu töötab selts jälle endise agaruisega.

Ka seltsi kuuagaegne esimees Kampj ja kassapidaja Lai tuliwad ligi aastase äraolemise järele jälle kodumaale tagasi. Esimene waliti tänawu jällegi seltsi esimeheks.

„Kindluse“ 1906. a. aruandes wõeldakse, et seltsi maja, mis 4000 rubla wäärt, sõjawäe rikkumise ja niistujete läbi wähemalt 5% omaist wäärtusest kaotanud, kuna inventari 180 rubla wäärtuses ära rifutud ja lõhutud.

Sarnaselt kujunes ka „W a l g a G e s t i K a r s s u j e S e l t s i“ põlw sõjajeaduse all. Oli ju Wall

karistusejalkade tegewuse keskohaks Viivimaal. Säält kirjutatakse:

„1906. aasta on Walga Gesti Karstuse Seltjile üks kõige raskematest olnud. Kui jaanuarikuul „waigistajad“ Walga jõudsiwad, pandi nad tolleaegse maakonnaülemale G. ja pristaw J. juhatusel karstuseeltji majasse korteri. Osa neist läks ka teise sinise Gesti seltji „Säde“ ruumidesse, kust nad aga warsti lahkusiwad. Põhjuseks öeldi rahwakoosolekud ehk meetingid olewat olnud, mida siin peeti.

Soldatite seltjimajasse korterisse panemise üle sai esimees ainult üks tund enne nende sissetulemist teada ja järjekult ei saadud ka seltji inventarist midagi ära tuua. Kõik jäi nende kätte. Pigi kuu aja pärast kutsus esimees eestseisuse arupidamisele kokku, 21. webruaril 1906, kus otsustati, kubernerile pikem jeketus kirjateel saata seltji ruumide wabastamise üle. Kuid 25. webruaril kokkukutsutud eestseisuse koosolekul teatas esimees, et ta walmis tehtud palwekirja kubernerile ära ei ole saanud, sest maakonnaülem teatanud temale: niipea kui seltis palwekirja ära saadab, tahab tema omalt poolt mõjuda, et seltis finni pandaks. Ka olla maakonnaülem ja selleaegne garnisoniülem talle teatanud, kõik rikutud inventar jaada kroonu poolt ära tasutud. Ja nii jäigi palwekiri jaatmata. Pääle seda ei ole seltis enam sammusid selleks teinud. Ei tahetutgi teha, sest ruumisid peeti liiga kalliks ja soldatid on praegugi jäl jees.

Juulikuul andis garnisoniülem luba inventari kajarmuks muutunud seltjimajast ära tuua. Toodi ka ära, kuid misjuguses korras! Kõik purustatud ja lõhutud. Usjatundjad ja seltji ajemifud waatasiwad ta üle ja tegiwad protokoll, mille järele 14. nowembril kahjutaju nõudmine Walga korteri-kommisjoni (esimees maakonnaülem) sisse anti. Wastust ei ole.“

Wähema kahjuga pääsis läbi Kuusjalu selts „Seeme“, sest et jeltsimaja veel walmis ei olnud, nii et teda tarwitada ei wõidud, kajarmuksgi mitte. „Seemne“ aruandes üeldakse: „Kahjuks wõime ainult 1905. aasta aruande jaata. Sest Gestimaa kindral-kuberneri hääksarwamiise järele on „Seeme“ tegewus 1906. aastast kuni sõjaseaduse kestwuse ajani seisma junnitud.

Et jeltsil maja ehitus veel mitte lõpulistult walmis ei saanud, kui teda wõimude poolt finni pitseriti, siis jäi jeltsil ka rahaline tegewus seisma, iseäranis laenude tegemises, sest jeltsil omal puudus tarwilik jõud paari tuhande rublalise maja ehitamiseks, nii et hädasti tarwilisi summasid tegewad liikmed veel oma käest maksma pidiwad. Nii ei ole meil praegusel korral mitte wõimalik seda „Teadusliku raamatu-kogu“ hääks lubatud raha ära jaata, enne kui jeltstile tema elu õigused tagasi oleme wõidelnud. Et meie koosolekuid pidada ei saa, siis ei ole ka Nastaraamatute tellijaid juuremal hulgal teada ja palume ainult 10 eksemplari jaata.“

Mujale ei ole karistusewäesalgad nii jügawaid jälgi järele jätnud, aga enam vähem on kõik jeltssid otsekohse ehk kaudselt kannatada saanud. Elawalt kujutab seda üks aruame Alatskiwilt. „Rewade“ jeltsi tegewust halwas minewatalwine sõjakohus, sest just Alatskiwil oli sõjakohu kohta asja hirmu tunda. Oli siis ka siin aasta algul rõhutatud tundmus nii üleüldine, et jeltsi tegewuse pääle enam mõteldagi ei tahetud. Raugemalt kuuldus kurbe sündmuse, mis jüdant lõhestasiwad. Ja kui ühel reedijel õhtupoolel pikk ratsanikkude rong wallast läbi Alatskiwi mõisa ratsutas, siis sündis ka kõige õiglasema jüdame juures korratuid põksumisi. Iseäranis kohutas aga see, kui nähti, et „patuste“ register ühe endise Alatskiwi mõisa wõimumehe käes oli, keda rahwas mõijast teatawal määsu

õhtul ära olla ajanud, ja kes nüüd karistawa salgaga süa ratsutas. Teel mõisa tabati ju üks auuväärt hallpää finni ja wiidi ühes, jellepärast — nagu mõisas ülekuulamisel awalikuks tuli —, et temal õnnetuseks niisugune nimi oli, mis tähendatud herra „elufirja“ üles oli märgitud. Järgmisel õõsel nopiti inimesi ühelt ja teiselt poolt finni ja wiidi mõisa. Nende hulgas ka mitmed kohaliku karstuse jeltsi liikmed. Kardetud kohtupäew läks meil küll nii kui jumaliku ime läbi õnnelikult mööda, agu rõhutud tundmus ei kadunud, sest rahwas pidi süüdlased üles otsima ja kätte andma.

Püüti küll karstuse jeltsi mitu korda kofku kutsuda, aga pääle eestseisuse ei ilmunud pea kedagi; mitu jeltsiliiget oli wahel pääl wangi wiidud, kus nad kande kaupa istusiwad, nii et eestseisustki walida ei saadud. Alles maikuul saadi nii kaugele, et selle aasta esimene koosolek ära pidada mõidi, kus ka endise aasta eestseisust paluti ametisse edasi jääda, sest et aasta ju pooltel olla “

Wiljandis wõeti „Wabaduse“ esimehe asemik P. Turp politsei poolt finni. Temale anti süüks, et tema rahwast revolutsionilikkudele ettevõtetele kihutawat.

Sell ajal peeti tihti kohaliku Põllumeeste jeltsi ruumides rahwa-koosolekuid, kust P. Turp alati osa wõttis. „Wabaduse“ koosolekutel ei tehtud, ijene-jeistki mõista, poliitiliste küsimustega üleüldse mingi-juugust tegemist — see ei käi ju jeltsi eesmärgiga kofku — ja Turp, ega ka keegi teine jeltsiliikmetest ei astunud jeltsi koosolekutel kunagi ka jellefarnaste kõnede-ge ette, aga tema kinniwõtmine andis põhjust, jeltsi pääle kahtlajelt waatama hakata. Anti ka süüks, et jeltsi ruumides olla keelatud jalakoosolekuid peetud, kuna aga eestseisus jellest midagi ei teadnud. Selts ajus üüriforteris, majaperemees oli ühtlasi õkonomiks ja tema pidi juba selle eest muretsema, et jeltsi ruu-

mides midagi valitsusevastast asja ette ei tuleks. Siis kuulutati sõjaseadus välja: seltsi tegevus jäi päris seisima, sest et enam ei pidude ega ka koosolekute luba ei antud. See kestis mitu kuud, siis hakati juba jälle koosolekute luba andma, selle järele ka pidude luba, kuna nende eeskavad kõige valjuma kontrolli ja kärpimise alt läbi käisivad. Aegamööda paranes asi ja seltsi tegevus võttis uut hoogu, aga 1906. a. sügijel ei antud jällegi pidude luba. Selts pööras palwega kindralkuberneri poole ja säält tuli wastus, et luba võib anda. Hiljaegu pandi politsei poolt mitmete seltsiliikmete juures läbiotsimised toime, kus faks inimest kinni wõeti, teine neist oli „Wabaduse“ tegelane — hra Saul, keda liikmemaksu maksimata jätmise pärast küll enam liikmeks ei wõi lugeda, kuna ta aga seltsi näiteseltskonnas ikka weel tegew oli. Ka selle tagajärjel ahwardati jällegi seltsi kinni panna. . . Selts õmalt poolt ei ole tõe poolest mingisuguse tegevuse läbi kahtlustustele põhjust annud, aga tulewik on jürski tume küllalt.

„Wändra „Hallit“ ei ole rahutute aegade all palju kannatanud, aga temasse puutumata ei läinud see aeg ka mööda.

Ratuke aega enne rahutusi sai „Hallit“ kes hariduse ministri ole kaebanud, et Riia õpekonna furatori juures olem nõuukogu sisse jaadetud kirjatöösid ettelugemiste jaoks läbi ei waata, luba, sissejaadetud töösid ette kanda. „Hallit“ pani siis jägedamine läbirääkimiste ja ettelugemiste õhtuid toime. Karstuse asja ja seltsi wastased leidsiwad, kui karistajad salgad kohale ilmusiwad, jündsa aja olemat kaebada, ja kaebasiwad karistusealga juhatajale, et karstuse seltsi „Hallika“ esimees S. Awikson neil õhtutel rahwast mõisnikkude wastu üles kihutada, mis pärast esimees sõjakohtu alla langes. Kaebaja poolt

ülesantud tunnustajad tegivad aga selgeks, et esimees neil õhtutel midagi rääkinud ei ole, veel vähem fihutujetööd teinud, mispärast ta ka igajugu karistuse alt pääsis. Ka selts jäeti rahu. Wastased ei ole veel rahu saanud. Veel detsembri esimestel päewadel 1906. a. kirjutawad nad „Düna Zeitungile“ läinud aasta punastest päewadest, kus nad üht „Hallika“ läbirääkimiste õhtut maata meeste meetingiks nimetawad.

Kui mujalt kuuldus, et karstuse seltside majasid maha põletatakse, sundis „Hallika“ üüriforteri peremees seltsi oma silti maha wõtma, et tema majaga sarnast õnnetust ei tuleks.

Sõjaseaduse aeg ei ole seltsi elu pääle mingit mõju awaldanud, koosolekute ega pidude pidamiseks pole politsei poolt mingit takistust ega raskust tehtud, ainult selts ise oli 1906. a. esimestel kuudel arg. ei tohtinud midagi ette wõtta.

„Audru Karstuse Selts“ on rahutustest ja sõjaseaduse furnast peaaegu puutumata jäänud. „1905. a. jügil peeti seltsimajas ka mõned meetingid, kus aga wastane wool sugugi sõnale ei pääsnud. Waliti Tartu kongressi saadik, kellele kohuseks tehti, mitte punase wooluga ühineda ja pääle kongressi wõeti Bürgermüßjes tehtud otsused omaks. Wale ülesandmise läbi kutsuti küll paar meest wallamajasse karistusejalga ette ja püütud neile süüks anda, nagu olefiwad nad karstuse seltsi liikmed ja keelatud koosolekuid juhitanud. Tuli aga ilmsiks, et karstuseseltsil selle asjaga sugugi tegemist ei ole ja teine kutsututest sugugi teatawal koosolekul pole olnud. Ka teise süütaus tehti selgeks ja nii pääsime ainult sellega, et karistusejalk Audrust läbi sõitis.“

Hageri karstuseselts „Loone“ on hinge heitmas, edasi elajat temast enam loota ei ole. 1905. aasta jõuluajal lasti seltsi esimees kooliõpetaja H. Ehrlich

karistuse-wäejalga poolt maha, mitmed teised põgenesivad ja kes weel alles jäiwad, need ei julgenud jeltšiga enam tegemist teha. 1905. aastal oli jeltšil jissetulnud liikmemaksu 15 liikme käest 11 rbl. Välja oli antud 31 rbl. 11 kop., mis pidude pääle ära oli kulutatud. 1906. aastal oli 10 liikme maksu 5 rbl. jisse tulnud, väljaminekuid ei olnud.

Unija karstusejeltši „esimees“ Karl Brauer ja eestseijuse liige Jaan Sepp wõeti 1905. aasta lõpul rahutuste ajal finni ja jaadeti Wologda kubermangu elama. K. Braueriga kaotas jeltš laulukoori juhataja, laulukoor jäi lõnfama, kuna praegu teist ei ole, kes teda elule kutuks.“ Wähem tõsiselt, ainult „siinise filmaga“ pääjis „Wõitleja“ mööda. „Wõitleja“ oli üks nendest õnnelikudest jeltšideist, kes rahutuste läbi wäga palju ei kannatanud, olgugi et 1905. a. novembri- ja detsembri-kuude woolud ka narwalasi tublisti tuujeldajiwad.

Saolt hoidis ka jeltši raskemate löökide eest tema asupaik — Tallinna ja Peeterburi kubermangude piiril — ja Narwa linna politsei sõbralik olek.

Sõjaseadus, mis Gestimaal maksma pandi, ei mõjunud Narwa alewikkudes üleüldse nii häwitawalt, kui paljudes teistes kohtades. Kuid ärewus ja waimustus ja lootused ja soowid oliwad siingi juured. Oktobrikuu lõpul ja novembri algul oliwad karstuse jeltši majas esimesed rahwakoosolekud. Mõnedes wabrikutes tõrkusiwad töölised. Koosolekud muutusiwad meetingiteks. Kohalise politsei täjul tegi jeltši walitjus jeltšimajas meetingite ärapidamisele takistusi, misläbi rahwa ja jeltši wahetord terawaks muutuda ähwardas. Peagi jaadi walitjuse poolt koosolekute ja kõneõhtute pidamise luba, nõnda et korralikult üks kord nädalas jeltšimajas kõneõhtuid ära peeti. Ühel jäärasel kõneõhtul juhtus segadus, mis juurt ärewust sünnitas.

Ärewuses löödi jaali afnad ja mõned lambid puruks, misläbi jelts umbes 35 rubla kahju sai. Kuid seegi ärewus waikis ja waibus ilma suurema järeldujeta.

Koosolekud ja kõneõhtud, kellest rahwas hul-
gana osa wõttis, kestsiwad kuni 7. jaanuarini 1906.

7. jaanuaril oli jeltsimajas harilikult korra järele walitjuse poolt lubatud piduõhtu, kelle ärapidamist politsei takistas ja jeltsimaja kaheks kuuks kinni pani. Webruari-kuu oli jeltsi tegewus täiesti joigus ja jeltsimaja kinni. Seltsimaja walgustamine õhtutel oli kõwasti ära keeldud. Märtsikuus wõidi juba eestseisuse koosolekuid pidada ja hiljemine ka mõni pidu toime panna. Tegewujeta oleku läbi sai jelts 1906. aastal umbes 300—400 rubla kahju. Piduõhtuteks luba-
jaamine nõudis karmikesi kulusid ja jägedasti arutu palju aega."

Muudu kaebatakse peaaegu üleüldiselt, rahutused ja sõjaseadus mõjunud „häwitawalt," „halwawalt" „ruju-
walt," „takistawalt," „raskendawalt," „nõrgestawalt." „Politifiline ärewus liikkas karstuse asja nagu teise paiga pääle." „Rahwa meel oli karstuse küljest nagu mujale kistud." „See kestis aga mõni kuu." „Siis jõudis hirmuaeg." „Kõik uinus, tarretas, ühelgi ei olnud õiget tööhimu ega võimalikkust jeltsi elu edasi ajamiseks." „Inimesed, kes jeltsis wähegi tegewust awaldasiwad, jeltsis hoolega tööd tegiwad, need tõrjus politsei jeltsist wälja ja luges kahtlaseks." „Walekaeb-
tusi jaadeti kubernerile." „Sõjaseaduse mõjul ei wõi-
nud jelts mingijugust perekonnaõhtut asjakohaste läbi-
rääkimiste ja karstuse aadete laialelaotamise kõnedega pidada. Seltis oli sunnitud kange pigistuse all ülemalt poolt waewlema, iga wiimase kofkutuleku ja harjutuse pärast palwefirju ülemusele saatma, mis jeltsi niihästi waimlijest, kui rahalijest küljest nõrgendas." Ja kel-
lele ja koosolekuid ja muud toime panedki, kui oja-

wõtjaid ei tule? „1905. aasta lõpul ja 1906. aasta algul olivad seltsilistid nõnda ära hirmunud, et ei julgenud koosolekulegi ilmuda, kui luba saadi.“ „Meeleolu oli rõhutatud, ei olnud vähematki tahmist midagi toime panna.“ „Keegi ei taha eestseisuse ametit vastu võtta.“ „Ei heliseb mitmekümnine hääleliselt aruanneteist meile vastu.“ „Baljude aegade pärast“ annavad mitmed seltsid oma üüriforterid käest. Peetaffe nimepidi veel mõni koosolek, „et seltsi nime edasi hoida, kuni ajad paranewad.“ „Sul seltsa ei ole aruandeid sugugi saanud.“ „Kas nad ülepää veel elawad, on teadmata.“ Sagedasti öeldakse aruandes, et selts ainult veel „kiratseb“. Paide seltsile oli 1906. a. hakatuses ainult veel 3 liiget jäänud. Aga need kolm olivad wiisad ja ajasiwad seltsi uuesti jalule. Teistel puudub see wiisadus ja julgus. Rõneldakse, et jõudude puuduse pärast tarwis karstuse seltsi hariduse seltsiks ümber muuta. „Nagu tooks juba mis nimi uusi jõudusid juure ja nagu ei võiks hariduse seltsi jõudude puudusel niisama hingitseda!“

Seltside korral ütlewad karstuse-kuratorid endid ka karstuse hääks töötawat. Nende tegewusest karstuse hääks ei tea aga seltside aruanded palju teatada. Pääle teemajade awamise ja ülewälpidamise ei awalda kuratoriimide ülepää mitte elumärki. Karstuse kirjanduse laialelaotamine näib unustatud olewat. Siiski on mitu seltsi rahalisku toetust saanud, kui see ka ikka haruldasemaks jääb. Bahaks panna seda palju ei wõi. Kuratoriimide eneste sissetuleku hallikad riigiwälituse anded — kirwawad ju ikka enam kofku. Üleliigne kulukas aga näib kuratoriimide „asjaajamine“ olewat, mis teatawasti küll alati politseiwälituse kirjatoimetajate käes seisab ja mis kuratoriimide sissetulekust tähtsaja omale nõuab. „Et Balga karstuse-kuratoriim, mi

Cesti, kui ka Wene karstuse jeltsile abi ei annud, otjustati ühendatud eestseisjaste koosolekul kuratoriumile ette panna, asjaajaja ehk sekretäri (дѣлопроизводитель) ametit Cesti ja Wene karstuse jeltsi hooletaks jätta ja ühes sellega juis ka tema palk. Sekretäri tööd on vähe, palga makstakse aga 300 rubla aastas. Mõlemad jeltsid kohustatiwad jelle ameti pääle kohast meest eestseisujest kuratoriumi walimise järele saata. Wastus oli lühikene — jelle ameti pääl olla juba mees olemas." Kuratoriumide abirahajid on 1905. ja 1906. aasta jooksul saanud: Audru jelts 70 rubla; „Edaji“ aastal 1905 rahwalikkude ettelugemiste toimepanemiseks 20 rubla, 75 rubla raamatufogu täiendamiseks ja 119 rubla muusika-riistade ostmiseks; „Eesmärk“ aastal 1905 maja woorderdamiseks 100 rubla; „Siwakiwi“ 1905. a. 70 rubla; „Kungla“ 50 rubla aastal 1905; Narowa-Jõesuu 1906. aastal raamatufogu hääks 100 rubla; „Kindlusele“ Nisjis määras kuratorium 1905 ettelugemiste kuludeks 25 rubla ja andis maja woorderdamiseks ja wärwimiseks 600 rubla abiraha ja 500 rubla teemaja pidamiseks. Wiimase summa hulka käib ka 250 rubla 1904. aasta abiraha, aga 1906. aastal wõttis kuratorium jeltsile määratud igaaastase abiraha ära, mis jeltsi juure ajutatud kuratoriumi-teemaja kuludeks anti. „Üksmeel“ jai 1905. aastal abi 100 rubla. Wiimaks oli 1906. aasta lõpul Järwamaa karstusekuratorium Paide karstuse jeltsile 200 rubla toetuseks lubanud, mis aga aruande kirjutamisel alles saamata oli. Muud toetust jeltsid riigiwalitjuse-ajutustelt mitte ei saanud. Küll aga kaebatakse arutisti takistuste üle. Jseäranis agarust näitawad jelle poolest rahwakoollide inspektorid üles, nimelt ministeriumikoollides, kus nende wägivalda ükski omawalitjuse wõim

ei piira. Näitujeks teelas Wiljandi inspektor Helme jeltjile „Üksmeel“ kooskämijed Kärstna ministeriumi-foolis ära, ijegi laulu- ja mängu-harjutused. Kärskuse mehed kandwat haiguji fooli, nagu oleksiwad nad pidalitõbijed ja põeksiwad alataja lastetaudijid! Selts pidi omale uue asupaiga Tõrwa alewis otjima ja praegu on jeltji elu firatjemas. Seft eestseijus ja juurem hull liikmeid elab jeltji uuest asupaigast 10—15 wersta kaugel (Kärstnas, Riidajal, Lõwel). Enam jagu neid on fooliõpetajad, firjutajad ja käsitõõlijed, on ilma hobujeta, mis neile kooskämijele wäga raskest teeb.

Sunnime arwusid kõnelema.

Arwud finnitawad ainult aruannete firjeldusi. Weil jeltjidel, kes aruandeid on saatnud, oli:

1905. aastal liikmeid 1728.	1906. aastal 1828.
1905. „ sissetulekut 24,601 rbl.,	1906. „ 11,163 rbl.
1905. „ wäljamine. 23,136 „	1906. „ 19,617 „
1905. „ warandust 55,224 „	1906. „ 56,501 „
1905. „ wõlgasid 13,700 „	1906. „ 11,790 „

Wõrdlujeks nimetame, et 1904. aastal aruandjatel jeltjidel oli 2578 liiget, 44,810 rubla sissetulekut, 79,690 rubla warandust, 32,495 rubla wõlgasid. Üks jõukamatest jeltjidest — „Walgus“ — on täiesti wälja jäänud, jett et ta finui pandi. 1905. aastal oli tenal warandust 24,000 rubla, wõlgasid 17,000 rubla, sissetulekut 2889 rubla. Iseäranis tagurpidi on läinud liikmete arw — üle 700 —, sissetulekute arw — 14,000 rubla päält 11,000 pääle ja warandus — 79,000 rubla päält 56,000 pääle.

Liikmete arwu kaahanemist 1905. aasta lõpul, kus ärewuse laened kõige kõrgemalt käisiwad, jeketawad aruanded jellega, et rahutud ajad inimeste tähelepanemise mujale tõmbasiwad, et koosolekuteist, kui neid ülepää weel toime pandi, wähe oja wõeti, liikmedki koosolekutelt ära jäiwad, liikmeraha maksmata

jätšivad ja nad aasta lõpul liikmete nimekirjast maha kustutati. Paiguti olivad eestseisuse liikmed puhast põgenenud, wangis ehk mujale laiale läinud, nii et nad seltsi asju enam ei saanud ajada ja 1906. aasta lõwel mõnes seltsis ainult weel paar liiget leidis, seltsi warandus ja paberid kadunud, nõnda et weel 1907. aasta algul mitmed eestseisused tõendawad, et nemad 1905. aasta kohta ühtegi aruannet ei tea kokku seada. Siiski on 1906. aasta lõpu poole jälle pisut toibunist märgata ja liikmete arv tõusmise poole pöörmas.

Et 1906. aasta sissetulekud ühe neljandiku pääle on langenud, ei ole ime, kui meele tuletame, et aasta algusel iga tegewus täiesti soigus oli ja ka pärastpoole osawõtmine seltside ettekannetest kõhnaks jäi, kuna wäljaminekud korteri hääks seksamaks jäiwad, müüd kahjud weel arwamata.

Seltside waranduse kahanemine seisab mitme seltsi kinnipanemisega ühenduses ja kõige selle kahjuga, mis karistusewäed seltside majadele, korteritele ja inventarile sünnitasiwad, kuna uue waranduse kogumisest juttugi ei wõinud olla.

Nõnda seisab Eesti karstuse liikumine praegu hädaohtliku ajajärgu sees. Igalpool lagunemist ja häwinemist, wähe julgust ja usku waimustusega alatud kauni asja wastu. Mitmed jüdikamad eestwõtjad on lootuse täiesti kaotanud ja kõnelewad lausa seltside hingusele minemisest ehk ümbermuutmisest hariduse seltsideks. Mii kuuleme jeda Wõru ja Tallinna poolt: „Kõik tegewus on nagu kinni seotud, nagu raske rõhu all“, nii kostab wastu Pärnu lähe äärest:

„Audru seltsi ajutajatel liikmetel seisiwad kõrged sihid filmade ees. Selts ei pidanud mitte löbu, waid hariduse selts olema. Selleks oli tööjõudusid ja waimustust ja paari kaunis hästi forda läinud näitemüügi

läbi sai võimalikult tööle ajada. Muretseti oma for-
 ter üürimajasse, kus tee- ja öömaja sisse teati, asutati
 raamatufogu, kus võimalikult hääd raamatud odava
 lugemise hinna eest kõigile kättesaadavad on, telliti
 lugemisetappa mitmesuguseid ajalehti, pandi kõneõhtuid
 toime, kus aratavaid kõnesid peeti, kanti vahetevahel
 ka näitemängusid ette, kus üalgi hää koorilaulu ei puu-
 dunud, muretseti udupildi aparat, kelle varal mitme-
 sugused teaduse harud süstematiliktult taheti koosolekutel
 ja kirjanduseõhtutel käpile võtta, selleks ka väljajõutusiid
 koolimajadesse ja kaugematesse kohtadesse toime panna.
 Kõik need ilusad asjad jäiwad aga paljaks joowiks,
 sest et politsei jeda kõik ära keelis, mis põhjustirjas
 lubatud oli. Koosolekud pidiwad kinnised olema, kus
 pääle protokollide lugemise enam midagi ei tohtinud
 ette kanda; udupilti wõis ainult näidata, aga selle
 juures mitte seletawat sõna tarwitada; kirjanduseõhtu-
 teks ei antud sugugi luba; perekonnaõhtuid lubati ainult
 ieltjiliitmete keskel pidada ja awalikkudel piduõhtutel
 mitte muud, kui ainult näitemängu ja koorilaulu.
 Wiimast tšensjeriti politsei kantsleis ka kirglitu hoolega.
 Sellega oli meie jeltjile kui hariduse laialelaotajale
 surmahoop antud. Et kõigil käesolewatel tingimistel
 midagi hääd ära teha ei saa, otjustati karstuse jeltji
 hariduse jeltjiks ümber muuta ja jell teel katjuda annu
 ettejeatud eesmärgile ligemale pääjeda.“

Kas peaks jarnastel kaebamistel praegu weel
 tõjst põhja all olema ja kas nõuab elutarwidus tõesti
 karstusejeltjide ümbermuutmist?

Meie oleme kõige raskema ja fitsama aja läbi
 ajanud. Meid pigistati igast küljeit, aga meie ette-
 wõtted laienesiwad ommeti tasahilju. Meie juud oliwad
 lufus, aga kiwid kõnelesiwad meie eest ja korjasiwad
 aegamööda sõpru. Kõik jee on meil nüüd selja taga
 ja ei tule üal enam tagasi. Mis ka 1905. aasta

17. oktobri manifesti kohta ja vastu võlts, seda ei saa teegi salata, et meie praegu palju laheda malt hingata jaame, kui jenni, isegi sõjajärgse ajal. Meie koosolekutele ei valmistata praegu vähemat takistust. Minult vaja koosoleku aega, paika ja eeskava politseile teada anda, mitte luba paluda ehk luba ära oodata. See teatamine, mis ka Dhtu-Europas tarvitusel, ei takista meie tööd sugugi. Ka eeskava fokkuseadmijel ja täitmisel on endised kitsendused kadunud. Meie tohime iga aine üle kõneleda ja iga kirjatabõd ette kanda, ka üleüldise hariduse ja õpetliku sifuga, ilma et see otsekohe karstusesse puutuks, küll aga kaudiselt rahvast karsteks ja edasipüüdjaks kasvatat. Kui meie asi nüüd ka ei edene, siis ei ole meil õigust jüüd välistest rõhuvatest oludest otsida. Siisid-lased oleme siis ise. Meie oma loidus ja jõuetus on siis kammitsad. Õigusega hüüab „Tugewus“ „Loodame, et tarretus kaob, kartus kahaneb ja kängu jäänud elu uut wiljakat wõrsumist näeb.“

Wõi ei ole karstuse tööl enam tarwitust, et sõjariistad maha wiskame ja mõne muunimelise feltsi taha warju poeme?

1905. aasta ärewuse päiwil näis mitme meelest ligu nõnda olewat. Meie rahwas näis üle wõ korraga kainets jaanud olewat, kes iga alkoholi tilka tuliselt wihkas ja wäsimata müügikohtade pääle käis. Joogikohtade omanikud nägawad hädaohtu lähinema ja waatafiwad, kuidas ähwardawast kahjust mööda hiilida. Kroonu jättis paiguti monopolipoed ise kuwaks. Raha rööwimised ja purustamised kordusiwad ühtelugu. Raudteede streigid takistasiwad kauba täiendamist pääladudest. Mõisnikud kaotasiwad nõudmise pääle ise aegjasti kõrtsa, rohkem lukutas neid rahwakoosolekute omawoli. Et meil nii rohkesti joogikohti wabatahtlikult ehk sunnitult streikis, siis pidas meie rahwas

1905. a. kainemaid jõulupühi, kui ial enne. Ka koduõllele ei jätkanud nii fergesti puskarit kangeks lijakš ja ta ei hakanud nõnda päha, kui warem. Mitmelpool karstujate jeltfides awaldati arwamišt, et meie ülesanne täidetud, joomine häwitatud ja meie rahuga hingusele wõime minua.

Nõnda otjustas pääliskaudne waatlemine. Meie hoiatašime niifuguse arwamiše eest: „Meie petame iseendid, kui arwame, et see wainne lugu ikka nõnda jääb. Niipea, kui purustaw hädaoht möödas, awab kroonu jälle omad monopolipoed ja mõisnikud omad kõrtšid, need suured sissetuleku-hallitad, ja rahwas — jeejama rahwas, kes eila äritatud meeles weel kirjendas: „Monopol ja kõrtš finni!“ jeejama rahwas lendab homine kui mesilased monopoli ümber ja imeb ennast müarki täis. Mitte meelte ärewus politilises wõitluses ei tee rahwast kaineks ja karsteks. Kaob see uimastus pääšt, siis otšib ta enesele uuesti uimastust — alkoholist. Meie ei näe jellepärast praeguses monopolide ja kõrtšide julgumijes mitte suurt ega jäädawat karstujate wõitu. Sulgujate keeli ja meeli ei juhtinud igalpool mitte tuline wiha alkoholi wastu, waid leekiw himu riigiwalitajusele hoopu anda ja mõisnikkudele kahju teha. Nii puudus liikumijel kõlblif alus ja puhas hing. Et karstujate töö kõlblif liikumine on, siis ei olnud õieti temal jugugi alust, mispääle ta oleks wõinud rajaneda, siis puudus temal elustaw, ärataw, ajaw hingehõht. Oleks see teijiti olnud, oleks korruga tõšine arušaamine meie rahwa päha tõusnud, tõšine põlgamine meie rahwa weriwaenlase wastu südamesse, siis oleksiwad monopolid ja kõrtšid rusudeks warijennud, siis oleksime koduõlle oma majadest jälgita wälja pühkinud, siis oleksime kaineks rahwaks kaswanud. Niüüd aga kõneleme ja kirjutame wiina ja wabrikuõlle wastu, aga koduõlle külge meie ei tihta puutuda, kelle woli

ommeti laialijem, kes meie noortjugu hirmjamine raisku ajab, kui keegi muu alkoholine jook, sest et tema meile kõige ligem on, sest et tema omad fiskujad küüned paremine ostab ära peita. Meie nõuame karstust, täit karstust. Meie igatseme ja püüame seda päeva tätte, kus kõik joogikohad meie kodumaal lukku pannaks ja kus igast Eesti kodust koduõlu välja kasitaks. Meie ei igatse ega püüa seda mitte, et meid wiha walitsuse ehk üksikute inimeste vastu fihutab ja kahjurõõm, waid wiha alkoholi rüüstamise vastu, ja armastus oma nõrkade wendade vastu, kes surmawaenlase juhu jooksewad. Karstuse töö jäägu kõlblikule alusele ja tarwitagu kõlblikka abinõusid. Siis on temal juur tulewik weel ees, hülgaw tulewik wabamatel oludel.“

Kui wäga neil ridadel õigus oli, tunnistawad jeltside aruanded. Keegi ei räägi enam joomise kadumiseist, mõni harwa joomise kahanemisest. Suur hull aga kaebab, et palju joodakse, et arutud jummad ära joodakse. Narwa = Tõesuu monopol müüb aastas 80—100,000 rubla eest läbi. Paides on joomine ligi kahetordjelt tõusnud. Võna = Wiljandimaal on monopoli ja kõrtside mõju niihästi ümbruses elawa kui ka kaugema rahwa pääle tunda. Iseäranis halwasti mõjuwad nad Tõrwa alevi rahwale. „Sääl on palju waeleid inimesi, kes omale korralikku toidust ja forterit ei jõua muretseda. Tööd ei ole palju ümbrusest leida. Mõned rublad, mis nad teeniwad, lähewad alkoholi pääle. Rõndajamati armastawad ka Tõrwa jõufamad inimesed alkoholi. Alati, kui Tõrwas juhtud käina, näed joobnuid inimesi. 1. jaanuaril 1907 awati Tõrwas kõrtji ajemele trahter, kust kõitsjuguiseid alkoholilisi jookijid müüakse. Kaup olla parem ja odawam, kui endises kõrtsis. Joomine läheb nüüd muidugi juuremaks. Iseäranis edendawad joomist ka wallaametimehed, ehk nad muidu wallas küll

Augupeetud inimesed on. Walla elanikud, iseäranis noored mehed, püüavad joomises ametnikkudele järele ahwida. Walla asjaajamises ei jünni palju midagi ilma „liiguta“. On kooliõpetaja, kirjutaja ja walla-ametnikkude walimine, siis käib tubli joomine selle kannul. Raha, mis jell teel joomise pääle kulutatakse, peawad wallamaksu maksjad andma. See wõetakse nendelt kunstlikul teel jisse: walla teenritele määratakse nõnda palju palka, mis joomise pääle ära kulus, juure ehk ka mõnikord natukene enam. Muidugi peawad wiimased sellega leppima ja waldade wolikogudele alatud joomise abinõuud olema, wastasel korral jääwad nende palgad väga kiburaks ja elamine tehtakse väga kibedaks. Selle wastu wõitlemiseks tuleks aja kirjanduses karedalt wälja astuda ja iga niisugust tegu waljusti hurjutada. On waldajid, kus walla ametnikud aastas walla warandust 100 rubla ümber ära joowad. Pääle Tõnise-päewa hakkab kõrtsidel hää lõikus: siis tuleb peretellimine. Kõik kõrtji lähidal olewad peremehed, perenaised, poisid, tüdrukud ja karjased ruttawad iga nädal üks kord peaaegu kummi Pihawõtte pühadeni „moka laadale“. Kõrts „ujub“ õllest. Käsi-rahad ja pääle jelle weel palju muud raha woolab kõrtsimehe kantsasse. Ka jelle nähtuse wastu tuleks waljusti wälja astuda. Igasje wallamajasje wõiks teenrite kontor jisse seada. Selle jaoks tuleks üks raamat muretseada, kuhu nende nimed, kes teenid tarwitawad, nõndajamati ka nende nimed, kes teenistust joowivad, ülesse kirjutatakse. Nõndawiisi saaksiwad tööandjad kui ka töölised üksteise kohta teateid ja wõiksid üksteise juure minna kaupa tegema. Ka wõiks wallarahwas wallamajadesse kaubategemiseks koftu koguda. Ülemus ei saa jeda wististi feelama. Üleüldse koftuwõttes on joomine Helmes ja Helme ümbruses juures hoos.

Waejem rahwaklass wabandab ennast ijellega:
 „Mõisniif jooob, Cesti „Wanemuine“ jooob, tema tahab
 ka tipjute katsuda meele rõõmustuseks.“

Riigimaa kurdetakse Wõru linna külje all Rõu-
 ges haritud inimeste kurja ja awatelewa eeskuju üle.

„Monopol ja õllepoed teewad oma laastawat tööd
 rahwa keskel edasi. Wõib siiski ütelda, et üleüldine
 lugupidamine joomisest langenud on. Rahjuks aga on
 see alatu komme juht haritud ringkonnas laialt ja mõju-
 walt omale kodu leidnud ja teised nõrgemad roomawad
 nendele järele ja peawad joomist mehe wäärtuse mõedu-
 puuks. Raske on rahwale alkoholi kahjutegewusest
 kõneleda, tema häwitawat mõju rahwale selgeks teha,
 kui alati kõige seletuse pääle kuulda saad: „Miks siis
 kõik targad, foolitatud mehed ommeti joomad, kui see
 neile kahjuks oleks.““

Wida awalikud joogitõhad ei jõua, seda täienda-
 wad jala wiina- ja õllemüük ja aptekide
 liikwa kauplemine. Pea igalpool, ka politsei ja
 aktiisivalitsuse nina all, tuleb jala wiina- ja õllemüü-
 mist päris lausa ette, iseäranis weel laatade ajal.
 Kuustaku alewis loetakse jarnaseid kauplusi 20 ümber.
 Grainimesed ehk ka seltsid ei jõua nende wastu midagi
 teha. „Sala wiinamüügi ärid töötawad wäga oja-
 wasti ja hästi, nii et neid häwitada raske on. „Seemne“
 selts on neid ka seaduse kätte toimetanud, kus nad
 ainult 3—5 päewaks finni on mõistetud.“ Õnnelikum
 oli „Püüe“, kes oma 1906. aasta suuremaks ja täht-
 samaks tööks Sootaga kroomuförtsi finnipanemist arwab,
 mis seltsi eestwõttel jündis. Nimetatud förts asus
 Laiuse firifu juures, maksis aastas 1300 rubla renti
 ja oli rahwale kõige suuremaks hukatajaks.

Nii on meil tööd küllalt, tarwidust
 karstuse seltside järele küllalt ja töö wõimalik-
 kust on meil küllalt. Kes nüüd weel magama jääb,

see pärib laija nime. Kes nüüd veel käed rüppes hoiab ja hädaldab, see langeb põlgtuse alla.

Ja kes — nagu kõrskuse liitumine — kahetümne-aastasest pigistusest ei ole surunud ja kes kahel viimisel aastal tulest on läbi käinud ja jüiski elusje jäänud, jell on õigust ja põhjust küll lahedamas olemikus paremat tulewikku oodata,

„teda ei jõua ohjad hoida,
ohjad hoida, kõied kõita.“

W. Reiman.

Eesti Karskuseseltside Keskoimekonna kirjastus.

- 1) Aastaraamatud 1898—1903, 1905, 1907. à 30 kop.
- 2) G. von Bunge, Kidunemise põhjused. Eestistanud K. Einbund. 23 lhk. 8 kop.
- 3) Eesti karskuseseltside VI., VII., VIII. ja IX. kongressi protokollid. à 20 kop.
- 4) M. Granfelt, Karskusetöös. Tõlkinud L. Ploompuu. 112 lhk. 30 kop.
- 5) Dr. med. P. Hellat, Alkoholismuse põhjused. 31 lhk. 8 kop.
- 6) Alli Trygg-Helenius ja Matti Helenius, Alkoholi mõju. Eestistanud Dr. O. Kallas. 3. trükk. 61 lhk. Hind 10 kop.
- 7) J. Kallio, Kuiwala kõrtsimehe ja magister Aholini läbirääkimised. I. ja II. Soome keelest J. Hüneron. 10 kop.
- 8) Dr. A. Lüüs, Liikwa ehk eeter. 16 lhk. 5 kop.
- 9) L. Ploompuu, Hoidke perekonna kodukollet alkoholi eest! 2. tr. 12 lhk. 5 kop.
- 10) P. Põld, Karskusetöö koolis. 32 lhk. 8 kop.
- 11) W. Reiman, Külwimees I. 48 lhk. 20 kop.
- 12) — Karskusemõte. 16 lhk. 5 kop.
- 13) Seinakiri: „Hoidke alkoholi eest!“ 3 tr. 3 kop.
- 14) Wärwiline seinatabel: Surewus. 70 kop.
- 15) Wärwiline seinatabel: Alkohol ja kool. 70 kop.
- 16) Dr. A. Smithi seinatabel: Arwude päheõppimine. 70 k.

Enam tellides saab 35% hinnaalandust. Kooliõpetajatele saadetakse saatmiseks (18 k.) eest Aastaraamatud 1900, 1901 ja 1903, kus karskuseküsimumust koolides puudutakse, hinnata koju kätte.

Tellimise adress: Tartu, Tiigi uul. nr. 74,
Eesti Karskuseseltside Keskoimekond.

A

58056

196074

Hind 8 kop.